

INVESTITSIYA FAOLIYATINING SUBYEKTLARI VA ULARNING HUQUQIY HOLATI

Xorazm viloyat yuridik

Texnikumi o'quvchilari

Olimov Sardorbek Jasurbek O'g'li

Annotatsiya: *Mazkur maqolada investitsion faoliyat subyektlari, ularning turlari, ularning huquqiy holati xalqaro va milliy huquqiy hujjatlar asosidagi tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *Investitsion faoliyat, investitsion faoliyat subyektlari, moliyaviy investitsiya, real investitsiya.*

Investitsiya faoliyati subyektlarini turli darajadagi investorlar sifatida ta'riflashimiz mumkin bo'lib, bularga ushbu faoliyatni amalga oshiruvchi jismoniy va yuridik shaxslar, tadbirkorlik subyektlari, davlat boshqaruv hamda mahalliy davlat hokimiyati organlari, xorijiy davlatlar, ularning ma'muriy organlari, xalqaro tashkilotlar, xorijiy davlalarining jismoniy va yuridik shaxslari, shuningdek fuqaroligi bo'lmagan yuridik shaxslarni kiritish mumkin. Bugungi kunda investorlar tomonidan investitsiya loyihalari turli faoliyat sohalarida amalga oshiriladi. Shu jihatdan bir qator iqtisodiy va yuridik adabiyotlarda investitsiya faoliyatining tasniflanishi alohida o'rganish obyekti sifatida qaraladi. Bunda umumiy fikri shundaki, investitsiya faoliyatining tasniflanishi bevosita investitsiyaning qanday turga xos ekanligi bilan bog'liq holda izohlanadi. Xorijiy adabiyotlarda investitsiyalarning turli me'zonlar bo'yicha tasniflanishi bo'yicha bir qator fikrlar keltirilgan. I.V.Soshnikovning fikriga ko'ra, investitsiyalarning tuzilishi hamda tasniflanishi nafaqat ularni to'g'ri hisobga olish, balki ulardan foydalanish darajasini har tomonlama tahlil qilish va investitsion faoliyatda samarali investitsiyalarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish bo'yicha obyektiv ma'lumotlar olish imkonini beradi¹⁴.

U.Sharp hamda G.Beyli investitsiyalarni real hamda moliyaviy turlarga bo'linishin ta'kidlab, real investitsiyalarni asosan, moddiy aktivlarga jumladan, ko'chmas mulk, qurilish, uskunlar va shu kabi moddiy xusiyatga ega bo'lgan vositalarga qilingan investitsiyalar ekanligini, moliyaviy investitsiyalar esa qog'ozda aks etgan shartnomalar xususan, qimmatli qog'ozlar, aksiyalar va obligatsiyalar ekanligini izohlaydi. Shuningdek, rivojlanayotgan iqtisodiyotda investitsiyalarning aksariyat qismi real investitsiyalarni, rivojlangan iqtisodiyotda esa investitsiyalarning eng ko'p qismi moliyaviy investitsiyalarni tashkil etib, moliyaviy investitsiyalarning rivojlanishi real investitsiyalarni o'sishiga xizmat qiladi. Investitsiyalarning mazkur shakllari bir-biri bilan raqobatlashuvchi emas, balki birbirini to'ldiruvchi

¹⁴ Сошников И.В. Классификация инвестиций и формирование инвестиционного рынка в регионах России // Региональная экономика: теория и практика. 2007. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiyainvestitsiy-i-formirovanieinvestitsionnogo-rynka-vregionah-rossii> (дата обращения: 06.11.2)

hisoblanadi¹⁵. Nemis olim Vaynrixom esa investitsiyalarni yo'naltirish obyektiga ko'ra:

a) ko'chmas mulkka kiritiladigan investitsiyalar (bularga moddiy investitsiyalar xususan, bino-inshootlar, asbob-uskunalar va boshqa turdagi asosiy vositalar kiradi); b) moliyaviy investitsiyalar (bularga aksiya, obligatsiya, veksellar, shuningdek, boshqa turdagi qimmatli qog'ozlarni sotib olish kiradi); c) nomoddiy investitsiyalar (bularga inson resurslariga, ilmiy tadqiqot ishlariga kiritiladigan investitsiyalar kiradi)¹⁶.

Adabiyotlarda investitsiyalar quyidagicha tasniflanadi:

1. Investitsiya vositalarini qo'yish obyektiga ko'ra: – real investitsiyalar (moddiy hamda nomoddiy aktivlarga qaratilgan qo'yilmalar; – moliyaviy investitsiyalar (moliyaviy vositalarga, asosan, qimmatli qog'ozlarga yo'naltirilgan qo'yilmalar. Real investitsiyalar deganda real aktivlarga (moddiy va nomoddiy aktivlar) joylashtiriladigan investitsiya vositalari nazarda tutiladi. Bunda moddiy investitsiyalar ishlab chiqarish vositalarini yaratish, moddiy xususiyatga ega ashyolarni sotib olish orqali kiritiladi. Nomoddiy investitsiyalar inson salohiyatini rivojlantirish, kadrlarning malakasini oshirish, ilmiy-texnik va innovatsionlikka qaratilganligi bilan xarakterlanadi. Nomoddiy investitsiyalar patentlar, litsenziyalar, nou-xaular, kadrlarni o'qitish, qayta tayyorlash, reklamalar, ilmiy tadqiqot ishlarini rivojlantirish uchun kiritiladigan kapitallardir.

2. Investitsiyalashda ishtirok etish xarakteriga ko'ra: – to'g'ri investitsiyalar; – portfel investitsiyalar. To'g'ri investitsiyalar investor tomonidan investitsiyalash jarayonidan investitsiya obyektlarini izlash va tanlashda hamda investitsiya vositalarini qo'yishda bevosita o'zi ishtirok etishini nazarda tutadi. To'g'ri investitsiyalash investordan muayyan bilim va malaka talab etib, bu investitsiya obyekti yuzasidan aniq ma'lumotga ega hamda investitsiyalash mexanizmini tushunadigan investorlar tomonidan amalga oshiriladi. To'g'ri investitsiyalar investitsiya faoliyatini uzoq muddat davomida amalga oshirilishi hamda jiddiy tijoriy va siyosiy risklarga egaligi bilan xarakterlanadi. Investitsiya vositachilari, tijorat banklari, fondlar va boshqa moliyaviy vositachilar orqali amalga oshiriladigan investitsiyalash portfel investitsiyalar hisoblanadi. Bugungi kunda global iqtisodiyotda investitsiyalashning muayyan qismini portfel investitsiyalar tashkil etadi. Boisi barcha investorlar ham investitsiyalashni qanday amalga oshirish bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lmaydilar va bu investitsiya hamda moliyaviy vositachilar yordamidan foydalanishni taqozo qiladi. Portfel investitsiyalarning to'g'ri investitsiyalardan farqi shundaki, ularni sotish va boshqa usullarda qaytarib olish osondir, shuningdek mazkur investitsiyalar nisbatan qisqa muddatlarda amalga oshirilishi bilan ajralib turadi.

¹⁵ Sharp U., Aleksandr G., Beyli J. Investitsiya: Per.S ang. -M.:INFRA-M.1997. C. 7

¹⁶ Сергеев И.В., Веретенникова И.И. Организация и финансирования инвестиций. М.: Финансы и статистика, 2001. С. 14

3. Investitsiya faoliyatni amalga oshirish muddatiga ko'ra qisqa o'rta va uzoq muddatli investitsiyalarga bo'linadi. Qisqa muddatli investitsiyalarga aksariyat hollarda bir yil muddatga qo'yiladigan kapitallar kiradi. bir yildan uch yilgacha bo'lgan muddatda faoliyat ko'rsatadigan investitsiyalar o'rta muddatli investitsiyalar hisoblanadi. Uzoq muddatli investitsiyalarga esa uch yilda ko'p bo'lgan muddatga qo'yiladigan investitsiyalar mansub bo'ladi. Ba'zi olimlar mazkur muddatlardan tashqari o'ta qisqa muddatli (bir necha soatda bir necha kungacha joylashtiriladigan investitsiyalar, bular asosan moliyaviy investitsion faoliyatda amalga oshiriladi) hamda o'ta uzoq muddatli (o'ttiz yildan ortiq muddatda amal qiladigan investitsiyalar) investitsiyalarni ham ajratib ko'rsatadilar.

4. Investorlarning qaysi mulk shakliga tegishliligiga ko'ra investitsiya faoliyati quyidagi shakllarda amalga oshiriladi: – davlat organlari orqali, xususan, davlat tashkilotlari va korxonalari, shuningdek, boshqa ma'muriy muassasalar tomonidan amalga oshiriladigan investitsiya faoliyati; – davlat aktivlariga asoslanmagan holda jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan o'z xususiy mukchiligi asosida amalga oshiriladigan investitsiya faoliyati; – xorijiy davlatlar va ularning tashkilotlari, shuningdek xorijiy jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan investitsiya faoliyati; – bir davlat hukumati hamda uning jismoniy va yuridik shaxslari bilan xorijiy davlatlar, ularning jismoniy va yuridik shaxslari tomonidan birgalikda amalga oshiriladigan investitsiya faoliyati. "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 5-moddasida investitsiyalarning mo'ljallangan obyektiga ko'ra turlari ko'rsatilgan bo'lib, unga ko'ra O'zbekiston Respublikasida investitsiyalar mo'ljallangan obyektiga ko'ra kapital, moliyaviy va ijtimoiy turlarga bo'linadi. Kapital investitsiyalar jumlasiga asosiy fondlarni yaratish va takror ko'paytirishga, shu jumladan yangi qurilishga, modernizatsiya qilishga, rekonstruksiya qilishga, texnik jihatdan qayta jihozlashga, shuningdek moddiy ishlab chiqarishning boshqa shakllarini rivojlantirishga kiritiladigan investitsiyalar kiradi. Aksiyalar, korporativ, infratuzilmaviy va davlat obligatsiyalariga, shuningdek qimmatli qog'ozlarning boshqa turlariga kiritiladigan investitsiyalar moliyaviy investitsiyalar jumlasiga kiradi. Ijtimoiy investitsiyalar esa inson salohiyatini, ko'nikmalarini va ishlab chiqarish tajribasini rivojlantirishga, shuningdek nomoddiy boyliklarning boshqa shakllarini rivojlantirishga kiritiladigan investitsiyalarni o'z ichiga oladi. Kapital investitsiyalar asosan, moddiy ishlab chiqarishga, asosiy fondlarni vujudga keltirish va qayta yaratishga hamda moddiy ishlab chiqarishning boshqa shakllarini rivojlantirishga yo'naltirilgan investitsiyalarni nazarda tutadi. Moliyaviy investitsiyalar bugunga kunda keng ommalashgan investitsiya turi hisoblanib, mazkur turdagi investitsiya faoliyati asosan, qimmatli qog'ozlar bozorida amalga oshiriladi. Bunda moliyaviy investitsiyalar daromad olish hamda asosiy kapitalni ko'paytirish maqsadida investor tasarrufidagi vositalarni aksiya, obligatsiya, veksell, zayom va boshqa qimmatli qog'ozlarga, bir so'z bilan aytganda, moliyaviy aktivlarga joylashtirishni anglatadi. Moliyaviy investitsiyalar spekulyativ xususiyatga ega bo'lgan yoki kapitalni uzoq muddatga qo'yishga qaratilgan bo'ladi.

Yuqorida keltirilgan investitsiyalar orasida ijtimoiy investitsiyalari o'ziga xos ahamiyatga ega hisoblanadi. Boisi ijtimoiy investitsiyalar insonning bilimi, ko'nikmasi va iqtidorini oshirishga, yuksak salohiyatga ega kadrlarni yetishtirishga, yangi innovatsion ishlab chiqarish tajribalarini, ilmiy-tadqiqot va loyiha-konstruktorlik ishlarini rivojlantirishga yo'naltiriladi. Biz muhokama qilgan investitsion faoliyat subyektlari huqiqiy jihatdan qo'llab quvatlanishi bizning fikrimizcha barcha mamlakatlarning iqtisodiy o'sishiga olib keladi. Ushbu subyektlarning huquqlari kengayishi ularning dunyo hamjamiyatida keng yoyilishiga olib keladi, ammo bu jarayonda jinoiy havf ham yo'q emas albatta. Bularni oldini olish maqsadida xalqaro hamkorlik har tamonlama yo'lga qo'yilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Сошников И.В. Классификация инвестиций и формирование инвестиционного рынка в регионах России // Региональная экономика: теория и практика. 2007. №3.
2. Sharp U., Aleksandr G., Beyli J. Investitsiya: Per.S ang.-M.:INFRA-M.1997. C. 7
3. Сергеев И.В., Веретенникова И.И. Организация и финансирования инвестиций. М.: Финансы и статистика, 2001. С. 14